Borgerlighet i kristid.

Inledningsanförande av Karin Svanborg-Sjövall på Stiftelsen Fritt Näringslivs höstkonferens i Warszawa, 3 november 2015

1984 publicerade den tjeckoslovakiske författaren Milan Kundera sin berömda artikel The Tragedy of Central Europe i New York Review of Books. Den inleds med stor dramatik:

In November 1956, the director of the Hungarian News Agency, shortly before his office was flattened by artillery fire, sent a telex to the entire world with a desperate message announcing that the Russian attack against Budapest had begun. The dispatch ended with these words: "We are going to die for Hungary and for Europe."

Kundera, som hade lämnat både sitt hemland och drömmarna om en reformerad kommunism knappt tio år tidigare, satt nu i Paris och betraktade med sorg den centraleuropeiska tragedin; att detta Europas hjärta hade, med Kunderas term, "kidnappats" av Sovjetunionen och glömts bort av Västeuropa.

Centraleuropa fanns inte när Kundera skrev sin text. Det fanns Väst och Öst. Järnridån hade inte bara delat Europa, den hade också raderat ut ett historiskt arv. Även i de mentala kartorna hade Tjeckoslovakien, Polen, Ungern förvandlats till delar av ett främmande österländskt imperium. "Baltikum är inte ockuperat", kunde en svensk utrikesminister påstå, så sent som 1989, på fel sida av murens fall.

Det har hänt flera gånger under det gångna året att jag slagits av att klockan verkar gå fortare än normalt. Förändringar i opinionen och det politiska landskapet, som tidigare kunde ta decennier, kan nu ske på någon månad.

Den här konferensen är i sig ett talande exempel. När vi fattade beslut om att lägga årets stiftelsekonferens i Warszawa var det grundat på en föreställning om att Polen var ett lämpligt jämförelseobjekt till Sverige. Delvis därför att Sverige på ett intressant sätt stod sig ganska dåligt i en sådan jämförelse (inte minst vad gällde skolan), delvis därför att den svenska och den polska agendan i synnerhet under våra Alliansår ofta varit sammanfallande: tillväxtpolitik, Europaengagemang, etc.

Men bara veckor efter att det formella beslutet var fattat att hålla just den här konferensen, just precis här, valde polackerna en ny president. En relativt okänd kandidat, Andrzej Duda, lovade lägre skatter, ökade välfärdsutgifter, mindre EU, mer Nato, höjda försvarsutgifter, sänkt pensionsålder, mindre korruption, mindre naket i TV och absolut inga samkönade äktenskap.

Han vann valet. Med knapp marginal, men han vann.

Själv svor jag från åskådarbänken i Stockholm: här väljer vi ut ett på många, om verkligen inte alla sätt liberalt föregångsland, flyger in 100 av Sveriges mest framstående, nyfikna och reformorienterade individer till Warszawa för att inspireras; och detta är vad vi får?

En konservativ president, med en populistisk agenda?

Och det skulle bli värre. Valet av Duda var ingen tillfällig missnöjesyttring. I förra veckan röstades en av Europas allra bäst fungerande regeringar bort. Trots att snart sagt varenda kurva pekat uppåt – tillväxten, skolresultaten, det ökande inflytandet i EU – var det liberala regeringsbärande partiet Medborgarplattformen chanslösa. I stället vann det socialkonservativa, nationalistiska och EU-kritiska partiet Lag och ordning, Dudas parti, egen majoritet.

Mönstret är inte entydigt, men vi ser det på flera håll i Europa. Söderut, i Slovakien, regerar vänsterpopulisten Robert Fico, med en av Europas allra starkaste majoriteter i ryggen. Och ytterligare några mil söderut är det högerpopulisten Viktor Orban som med en stor majoritet av väljarna bakom sig bedriver ett korståg mot allt vad liberalism heter. Europaparlamentsvalen förra våren blev en chock för liberala partier över hela kontinenten. Om tiden efter murens fall till stor del varit en socialliberal blomstringstid finns en påtaglig risk att vi nu står inför en ökenvandring för liberala och libertarianska principer.

Vi är så långt ifrån historiens slut som vi någonsin varit. En ny tid helt utan manual, karta och facit tycks ha tagit sin början. Och det är just med denna insikt i åtanke som den här konferensens teman tar sitt avstamp.

- Vad har vi, som – kan sägas tillhöra det gamla Europa, att lära av de samhällen som stöpts i kommunismens lut och haft intensiva, frihetligt inspirerade reformår bakom sig – The New Europe som Donald Rumsfeld så elegant beskrev dem för nu mer än tio år sedan?
- Vilka risker hotar den värld och utmanar de politiska system vi känner?
- Och vilka möjligheter skapas i den här omvandlingsprocessen, som vi måste ta tillvara?

Den flyktingkatastrof som utspelar sig varje dag saknar motstycke i historien, i både omfattning och komplexitet. Men också den inomeuropeiska migrationen ritar om spelplanen för sociala välfärdskontrakt, lönestrukturer och konkurrens. Brexit är en polsk fråga lika mycket som en brittisk, och i förlängningen också en svensk.

I bästa fall skulle ett utträde, eller bara hotet om ett utträde, kunna leda till ett bättre samarbete. För den som inte längtar efter ett europeiskt finansdepartement, eller ser ett jättestort behov av att harmonisera de maltesiska och svenska regelverken för föräldraledighet, vore detta kanske välkommet. Om Brexit-debatten bidrar till att skapa farthinder för ett Bryssel som av Europas medborgare ofta uppfattas som fartblint, kan något gott möjligen komma ur den här processen.

Men det finns också en reell risk att det europeiska bygget faller som ett korthus på en kontinent som är maskstungen av politisk splittring och ekonomisk kris.

Det långdragna lågränteläget och det gigantiska experimentet med så kallad quantitative easing kan ingen säga hur det ska sluta: än mindre hur det ska kunna avslutas. För en gångs skull står nationalekonomerna, liberalismens orakel, utan svar.

Vi vet inte hur delningsekonomi, digitalisering och disruptiva innovationer kommer att förändra grundvalarna för framtidens marknadsekonomi. Kanske är det business as usual. Kanske står vi på randen till något helt okänt. Vi vet bara att vi inte vet.

För den inomborgerliga debatten spelar denna osäkerhet, i kombination med ett allt mer dystopiskt tonfall i samhällsklimatet, roll.

Plötsligt är utopierna delvis realiserade. Vi som firade globaliseringens triumf efter Göteborgskravallerna fick rätt: nu ställs vi till svars.

För utan den ekonomiska utveckling som kapitalismen för med sig hade vi inte haft de enorma migrationsrörelser vi ser i dag. Utan den hade miljontals människor vare sig känt till det lovande samhällslöfte som västvärlden erbjuder, eller haft de medel som krävs för att kunna ta sig hit. (Utan den, bör tilläggas, hade det inte funnits en välmående västvärld att migrera till.)

Vi tyckte – och tycker nog rätt ofta fortfarande – att det är rimligt att den som vill söka ett bättre liv i ett annat land ska kunna göra det. Samtidigt utmanas våra radikala föreställningar om vad en fri invandring skulle innebära när vi på riktigt hör välfärdsstaten knaka under trycket från migrationsströmmarna i Europa.

Det som nyss var teori, en abstrakt akademisk övning, är nu ett akut politiskt val, och i det valet väljer många plötsligt annorlunda - och nytt. Jag har aldrig hört så många inbitna biståndskritiker så upprörda som nu, när man tar av biståndet för att kunna finansiera mottagandet hemma. Jag har aldrig hört socialliberaler så bekymrade över ett ökat skattetryck som nu, eller konservativa hemmafruvurmare så kära i statsindividualismen som när islam är på tapeten.

Och jag har heller aldrig hört en så öronbedövande tystnad från i vanliga fall mångordiga försvarare av mångfald och öppna gränser, som när det är dags att försvara de verkliga målkonflikter som hotet om parallellsamhällen och ökad social oro för med sig.

Jag vet, för jag är en av dem.

Och kanske är det inte så konstigt att migrationen kortsluter de skiljelinjer vi är vana vid att förhålla oss till. Situationen är unik. Varje dag ska vi ta ställning till inte en, utan flera bilder av denna kris, ofta motsägelsefulla om både allvar, omfattning och angelägenhetsgrad. Vi tittar på samma skärm, läser samma texter, men ser inte samma sak. Och mitt i denna röra ökar kraven på både liberaler och konservativa att hitta en genomtänkt, någotsånär, gemensam position.

För trots att våra målbilder och principiella utgångspunkter skiljer sig växer en hotbild fram som utmanar det som trots allt förenar borgerligheten. Vi vet sedan tidigare vilken typ av lösningar som efterfrågas i tider av oro. Varje stor kris har sett staten växa, kraven på planering, kontroll och överhet öka. Vi ser det på de allt mer talrika kraven på förstatliganden, på det vacklande förtroendet för vår marknad och vår frihandel, vi ser det i ett sjunkande förtroende för makthavare och myndigheter; vi ser det i vår syn på rättsstaten själv.

Men ser vi bjälken i vårt eget öga?
Det senaste året har den inomborgerliga diskussionen i Sverige polariserats. Tonläget är ofta väldigt högt.

Jag tror att det här kan finnas anledning till en konstruktiv självkritik på många håll. I våras gav Timbro återigen ut Fredrich Hayeks standardverk Frihetens grundvalar. Det är en tröst i mörka tider att 900 sidor Hayek faktiskt säljer slut, i varje upplaga. När jag nu läste om Frihetens grundvalar var det också en lugnande bekräftelse av de grundprinciper som i stor utsträckning har väglett mig sedan jag läste den första gången.

Men det slog mig också, att vi som kallar oss liberaler nog delvis har oss själva att skylla för att vi tappar allt mer av vårt tidigare problemformuleringsprivilegium.

I tjugofem år har konkurrensen varit svag från både höger och vänster, men nu hårdnar den. Då duger inte gamla svar och formuleringar, anpassade efter en mer bekymmerslös tillvaro än den vi lever i i dag. Vi står inför en helt annan utmaning än när vi tog oss an de grå försvararna av monopol-Sverige på 1980-talet eller de stenkastande globaliseringskritikerna vid millennieskiftet. Vi hade gjort vår hemläxa, vi hade överlägsna argument, och verkligheten förändrades i en riktning som gav oss rätt.

Nu är situationen en annan.

Never let a good crisis go to waste, sa Churchill, och här tror jag att det finns mycket att lära för den som är intresserad av en bättre inomborgerlig debatt.

Framtidsoptimistiska liberaler måste kunna kalla en spade för en spade: en kris för en kris. Vi har naturligtvis ett ständigt ansvar för att balansera dystopierna med fakta och med tillförsikt; mänsklighetens historia är historien om en lång räcka med prövningar som på olika sätt överkommits.

Men att hoppas på det bästa är inte nog. För den som ser samhället abdikera när tältläger växer fram på sin mark är möjligheten att fly förtryck och armod lite värd, och omvänt: utan en rättsstat som kan värna äganderätten reduceras den fria rörligheten till föga mer än en flyktväg.

Att kritisera en dåligt fungerande rättsstat är inte att vilja att staten ska vara stark och stor – det är att påpeka att den inte får vara stor och svag.

Däremot bör vi hålla oss för goda för att låta det ibland skadeglada, destruktiva tonläget bli norm när vi diskuterar de påfrestningar som migrationen också för med sig. Problemet med dystopier är att de lätt blir självuppfyllande.

Det är inte förkastligt att prata om volymer, eller att hålla den ganska naturliga ståndpunkten att det måste finnas en fungerande praktisk beredskap bakom våra åtaganden mot andra. Men det finns en rätt tydlig anständighetsspärr som en välkammad höger med vissa marginaler bör hålla sig inom. Den gränsen överträds för ofta.

Så summa summarum: Never let a good crisis go to waste. Erkänn att den finns. Erkänn att den kan lösas. Sedan kan vi fortsätta bråka om hur det ska gå till.

För det finns verkligen anledning att se att den omställning och de konvulsioner som vi nu möter också bär på stora möjligheter att skapa något nytt och bättre.

Work Service är ett företag som är ett direkt resultat av EU:s inre marknad och fria rörlighet. Ända sedan EU-inträdet har hundratusentals polska medborgare sökt sig ut i Europa i jakt på bättre löner och framtidsutsikter. Det tog bara något år efter att den europeiska arbetsmarknaden öppnade sig innan många polska företag började få problem att rekrytera hemmavid. Work Service grundades av personer som såg en möjlighet att skapa något som inte tidigare funnits: en marknad för bemanningsföretag. Avsaknad av regleringar gjorde etableringen snabb och effektiv. I dag är företaget inte bara ett av Polens största, utan ett av Europas, och hjälper nu företag i många av de länder som en gång fick polska arbetare att migrera, att hitta inhemsk personal.

Det är en fin illustration inte bara av vilka värden som rörlighet och utbyte av erfarenheter och arbetsmarknader för med sig, utan också av kapitalismen och kanske i någon mån, mänskligheten själv. Det är den andra sidan av myntet i tider av kris och knapphet: först då blir den obändiga kreativitet vi bär på riktigt synlig.

Just detta är också ett av de mest provocerande, och hoppingivande avsnitten av Philippa Malmgrens bok, dagens första key note speaker.

"Life begins at the end of our comfort zone" skriver hon i avsnittet om innovation, i boken Signals: the breakdown of the social contract and the rise of geopolitics. Det är precis där grenen brutits av som nya skott växer fram. Malmgren noterar att det är viktigt att inkludera inte bara teknisk, utan även personlig utveckling, i innovationsbegreppet.

Och detta ser vi också exempel på varje dag.

När människor kommer till Sverige och finner sig utprisade och bortreglerade på arbetsmarknaden blir de i hög utsträckning entreprenörer. Facket kan driva på för insiderförmåner och lägstalöner som stänger löntagaralternativet, men de kan inte förhindra en egenföretagare från att arbeta så mycket som krävs.

Man kan, förstås, oroa sig över att bankregleringar som tagits fram för att ta risken ur finansmarknadssystemet i praktiken har tvingat fram helt oreglerade alternativ, som utmanar finanssystemens länge självklara roll som marknadsekonomins blodomlopp och riskväktare. Stryps kapitaltillförseln till start-ups och småföretag rundas systemen i stället med olika typer av crowdfundinglösningar, där folk får ta vilka risker de vill.

Men man kan också, som Malmgren, glädjas åt att finanskrisen de facto gjorde vårt beroende av finansmarknadssystemen mindre, även om resultatet är ett annat än det som lagstiftaren avsåg. Det behövs alternativ till det som numera ofta är delvis förstatligade oligopolmarknader. Och, som Malmgren också påpekar, vinstmarginalerna för de som sysslar med avancerade finansiella instrument tyder ju också på att det inte är mindre, utan mer konkurrens som behövs framöver. Den viktiga poängen här är att strävan efter riskminimering alltid leder till att helt nya risksituationer uppstår. Det är detta planeringsivrarna och deras apologeter aldrig förstår: fråga de franska taxichaufförer som bränner Uberbilar i Paris om de trodde att de dyra skrålicenser som de har tvingats köpa för att få arbeta skulle kunna bli värdelösa över en natt. Det var ju just konkurrens som politikerna har tvingat dem att betala, för att slippa!

Men det är förstås lätt att vara raljant när man inte drabbas själv, lätt att prata om vikten av risk när det inte är jag som måste bära den. Poängen är inte att taxichaufförerna i Paris inte har rätt att vara arga. De har all rätt att vara arga– precis som hotellen har rätt att vara upprörda över att de förlorar affärer när AirBnb ruskar om deras affärsmodell. Politiken har fört in kostnader i deras verksamheter som gör det väldigt svårt att konkurrera med de nya, privata alternativ som slipper dem.

Därför kan det vara värdefullt att reflektera- som vi ska göra i morgondagens panel om Uberekonomin och socialförsäkringarna – om riskens betydelse i en bredare bemärkelse. På systemnivå är logiken bakom kreativ förstörelse lättkommunicerad, på individnivå är lärdomen allt annat än intuitiv.

Därför är det viktigt att vi också orkar prata om vilka förutsättningarna är för att skapa en dynamisk marknadsekonomi, som samtidigt bekräftar människors längtan efter trygghet. Eller är det oförenliga mål? Om detta kommer vi prata mer imorgon.

Så slutligen.

Vi har hållit de här konferenserna i drygt trettio år. Temat marknadsekonomi har alltid varit givet. Det kan tyckas tjatigt, och ibland har vi nog varit tjatiga.

Men det finns ett skäl till att det opinionsbildande uppdraget har varit – och är – så hårt skruvat mot att förklara och försvara fria marknader. Förstår man inte varför marknader behöver frihet så förstår man heller inte varför människor gör det.

Vi ser det i de populistiska rörelser som växer fram i Europa, inspirerade och ibland till och med finansierade av allt mer auktoritära system i vår närhet.

Tumskruvarna börjar alltid dras åt i näringslivet. Först är det kapitalismen som ska kuvas, sedan kapitalisterna, i allt vidare cirklar. Genom att utmana principerna för det fria samhället, den värdegemenskap som både betonar marknad och individ, försvagas demokratin, undermineras Europas motståndskraft.

Så jag avslutar, där jag började, med Milan Kundera och hans egna avskedsord, i artikeln från 1984 om den centraleuropeiska tragedin:

The real tragedy for Central Europe, then, is not Russia but Europe: this Europe that represented a value so great that the director of the Hungarian News Agency was ready to die for it, and for which he did indeed die. Behind the iron curtain, he did not suspect that the times had changed and that in Europe itself Europe was no longer experienced as a value. He did not suspect that the sentence he was sending by telex beyond the borders of his flat country would seem outmoded and would not be understood.

Den liberala medborgarplattformen i Polen må vara bortröstad, orosmolnen många, men det driftiga, tillpucklade land vi befinner oss i, har slagits ner och gång på gång kommit tillbaka. Så bör man nog också se på opinionsbildningen för frihetliga värden.

Därför är vi här.

Därför Polen.

Tack.